

ממ"ן 14 : מרד בר כוכבא, מרד התפוצות והמרד הגדול

מבוא :

בעבודה זו אתייחס לשלוש מרידות משמעותיות בהיסטוריה היהודית בתקופת רומא. אבחן את המקורות ההיסטוריים המצויים, הסיבות למרידות כמו גם למחלוקות ההיסטוריוגרפיות. המרד הגדול של יהודי ארץ ישראל נגד השלטון הרומי בארץ, פרץ בשנת 66 לספירה ונמשך מספר שנים. בשנת 70 דוכא המרד באופן כמעט מוחלט: ירושלים נכבשה ונחרבה ובתוגה בית המקדש השני שנחרב בידי הרומאים ומצביאם טיטוס. מצדה, שהיתה המעוז האחרון של המורדים, נפלה שלוש שנים אח"כ (73 לספירה). מרד התפוצות התרחש בין 115 ל-117 לספירה במצרים, בקפריסין, בקירינאיקה ובמסופוטמיה והוביל לחיסול מוחלט ולענישה כבדה של הקהילות היהודיות שמרדו (מלבד מסופוטמיה). ומרד בר כוכבא שהתרחש בין 132 ו-135 לספירה. מרד זה נחשב להתקוממות הגדולה ביותר כנגד הרומאים, שתוצאותיה היו הרות אסון: מכירת יהודים רבים לעבדות והעברת המרכז הרוחני של היהודים מיבנה לגליל. למרות השוני ביניהן מבחינת הסיבות לפרוץ המרד, היקפו, התנהלותו וההשלכות שלו, בשלוש המרידות ניתן לראות גם אלמנטים חוזרים, כגון גזירות אנטי-יהודיות, מנהיגות שמוכנה למות על קידוש השם, משיחיות וגאולה.

פרק ראשון :

א. שאלת המקורות העתיקים :

המקורות למרד הגדול הם יחסית רבים. בחלקנו שני חיבוריו של יוסף בן מתתיהו, "מלחמת היהודים" ו"קדמוניות היהודים", שמהווים מקור עיקר לתקופת המרד הגדול ולתקופות שלפניו. מלחמת היהודים, הוא חיבור מגמתי שמקבל את שלטון מלכות רומי והוא עויין את החשמונאים. קדמוניות היהודים מלמד סנגוריה על ההיסטוריה היהודית ומטרתו להאיר את עיני שאר העמים ליסודות היהודים. כאן החשמונאים מוצגים באור חיובי יותר. ספרות חז"ל מהווה את מקור המידע העיקרי לתקופה, אולם זהו מקור בעייתי מכיוון שהם נכתבו מנקודת מבט יהודית, רובם מאוחרים, הם נכתבו למטרות תיאולוגיות ואמינותם כמקור היסטורי היא בעייתית. עם זאת יש בהם אזכורים לסבלם של היהודים, העלייה לרגל לירושלים וגביית מס מחצית השקל.

ממצאים ארכיאולוגיים-שופכים מעט אור על התקופה והנעשה בה. מקורות חיצוניים-כגון תעודות ומסמכים רומיים הנוגעים ליהודה ויכולים להוסיף לידיעותינו על התנהלות השלטון הרומי בפרובינקיה, ובעקיפין לשפוך אור על הנעשה בה. מקור חיצוני נוסף ממנו אפשר ללקט מידע הינו סופרים יווניים ורומיים וכן מקורות נוצרים שנקודת המבט שלהם היא מצומצמת ולעתים אף מוטית.

ספרו של ההיסטוריון הרומי החשוב טאקיטוס, דברי הימים, מהווה מקור חשוב למרד, שכן הוא כולל סקירה של ההיסטוריה של יהודה עד לנציב האחרון. המקור נחשב למהימן: הוא אינו מתבסס על פלביוס אלא על מקורות אחרים שאיננו יודעים מהם. התקציר של קאסיוס דיו, גם הוא נחשב למהימן בתיאורו את המצור על ירושלים. בנוסף יש אזכורים של המרד הגדול אצל הביוגרף טרנקווילוס בחיבורים על טיטוס ועל אספסיאנוס.

המקורות למרד התפוצות אינם מספקים מידע רב באשר למנהיגי המרד, מטרותיו והיקף האוכלוסיה שהשתתפה בו (יחידה 9, עמ' 103). המקורות הנוצרים והרומאים כוללים את חיבורו של אפיאנוס-על המלחמות של האימפריה ומזכיר גם את המרד של יהודי מצרים. אולם, תיאוריו לעתים מוגזמים והוא אינו משמש מקור מרכזי; תקציר החיבור של קאסיוס דיו על תולדות רומא; כתביו של אוסביוס שנכתבו מאתיים שנה אח"כ ומוזכר במ המרד במסופוטמיה והקרבות הקשים. בכתביו עולה מנהיג יהודי במצרים המכונה "מלך" – מה שמרמז על ההיבט המשיחי של ההתקוממות; הירונימוס שבספרו "כרוניקון" ישן ידיעות על המרד במסופוטמיה ועל דיכוי בידי לוסיוס קוויאטוס; אורוסיוס בחיבורו "היסטוריה"-מספר על המרד ועל השמדה המוחלטת של היהודים בקירנאיקה. הוא מעיד על השמדה מוחלטת של הקהילה היהודית שם, ולכן נחשב לפחות אמין; גיאורגיוס סינקלוס-כותב בחיבורו "כרוניקה" על המרד בקפריסין במהלכו החרבו היהודים את העיר סלאמיס והשמידו את תושביה היוונים. מעדותו ניתן להבין כי גם כאן התחיל המרד כנגד היוונים ואפשר שהונע ממניעים דתיים.

במקורות היהודיים יש מידע מועט ומאוחר על המרידות, שאינו מדויק תמיד. כך לדוגמא מזכיר בית הכנסת הגדול באלכסנדריה, למרות שנחרב במהלך מרד התפוצות. הממצאים הארכיאולוגיים כוללים פפירוסים מהם עולה מידע על המרד, הקפו, אתריו, מהלכיו, כמו גם על ההשלכות שלו עבור הקהילות היהודיות. הפפירוסים עולה מידע על החרמת רגוש וקרקעות של יהודים במצרים, הנזק שגרמו היהודים ועל האווירה הכללית שהיתה במדינה במהלך המרד. יש בנמצא גם אוסטרקונים שמהם אפשר ללמוד על תשלומי מס, תפוצת היהודים במצרים ועוד נתונים דמוגרפיים. לצד זה נמצאו חורבות של מקדשים ופסלים פגאניים, שהושחתו במהלך המרד ומעידים על אופיו הדתי. כל אלה אינם ממצאים הקשורים ישירות למרד, אולם הם עוזרים לנו להבין באופן אותנטי ובלתי מוטה מרכיבים רבים על חיי היהודים לפני, במהלך ואחרי המרד.

המקורות למרד בר כוכבא הם יוונים ולטיניים, נוצרים ושומרים, תלמודיים כמו גם ממצאים ארכיאולוגיים. אלו הם מקורות משניים, קטועים וחלקיים ביותר, שנכתבו רטרואקטיבית, בעלי